

հնոյն Հայասանի (1850), Յաղագս փորձական նոգերանութեան 1851, Պատմ. և բարոյ. վկայ (1859) : Լեօի նոր երկին (էջ 171) կը տեղեկանանք թէ Գոսիէի տառերով տպարան մը կը բանայ ԱՅԱ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ (ՇԱՄԱՆԻ) ուր կը տպէ Արցախեցի Մովս. Չօնրապետեանցի Պարագոյ ժամբը ևն., մինչ 1859 տարուան «ձռարաջ» թերթի մէջ Լեօի գրածը ներքոյ սա տողերուն կը նանդիպինք. «Այս օրերունս ելաւ ի տպագրական Մամոյց Պարագոյ ժամբ վերնագրով . . . երկասիրութիւնն, մասն Բ., որ տպուած է Մոսքուայի մէջ Գօրիէի տպարանում» :

323. **Յովհաննէս Բարսէյեան Փաթմանեանց** 1861 ին տպած է **Սփեւ**, իսկ երկու տարի վերջ՝ նոյն գիրքին աշխարհարարը :

324. **Սթոն Հերբէկ** (Othon Herbeck) գերման գրածուիչ մըն է որ Լազարեան ճեմարանի մատրիւնները գնելով պատրաստած է նայ տառեր, զորս վաճառուած է ուսանայ տպագրիչներու : Իր գրոյնածներն են **Մրագիր** նայ ազգագրութեան (1887), **Հանդէս** գրական և պատմական, **Մրեւ գրոյց** (1888) :

325. **Մկրտիչ Բարսիւղարեան** տպած է **Սոխակ Հայասանի** երգարանը (1890), **եղիչէ** (1892), և. Արովեանի **Մրկերը** (1897), **Գանչենկօ Վաս** (1910) ևն. :

326 - 327. **Առաւմուտ Գրապոյուկ ևն. Աուդրիսիսիսիս** ուսու Օրիորդներն ալ նայ գիրքեր տպած են որոնցմէ Ա.ին հրատարակութիւնն է Մ. Լմինի գործերը (1898) :

328. **Խ. Աւետիսեան.** — Աղօթք, Սեր (1906), Հայրեր և զաւակներ (1911) ևն. (*) :

ՏԳՊԱՅԱ (ԹԻՓԻԿԵՅ) քաղաքը — որ Վրաց կը պատկանէր և որ 1914 զարու նախամուտին կ'իլնայ ուսու իշխանութեան ներքեւ, — Մօսկուայէ վերջ կը նանդիսանայ Է՛ն նշանաւորն ու բեղունը որ 1822 էն սկսեալ մինչեւ աչօր՝ տարուէ տարի ձօնացուցած է Հայ Մամուլի իր արտադրոյթը, զարկ տալով նաեւ օրագրական և պարբերական հրատարակութեանց : Կովկասի և բովանդակ Ռուսիոյ Հայութիւնը Թիֆլիզ յառած է աչքը, հոնկէ ակնկալելով իրաւամբ իմացական զարգացումի իր յոգնալիմի պահանջները : Մեր ծրագրիկն զուրս է առանձնակի խօսիլ անպին բիւով այն սիրելի մեծ դէմքերուն մասին որոնք ուսանայ պատկառելի գրականութեան մը ծնունդ տուին՝ հրապարակագիրի, բանասերի, վիպասանի, բառերագիրի և մանկավարժի իրենց ուրոյն կարողութիւններով, ակելի տեսական, կորովի, հիմնաւոր ու փայլուն՝ քան արեւմտեան Հայերունը : Տեղւոյն ՀՐԱՏԱՐԱՎԱԿԱՆՆԵՆ ալ չէ ուշացած նշանակելի դեր մը խաղալու վերագրութիւնն ալ գործին մէջ : Կը բւաւականանանք միայն ակնարկ մը ձգելով Թիֆլիզի Հայոց տպարանական աշխարհին վրայ :

329. **Տպ. Աերսիսեան Գրարոցի .** — Համանուն ուսումնարանը 1824 ին հիմնած է երանաչնորն Ներսէս Աշարակեցին որ ալ միջոցին Պետարապոյ առաջնորդ՝ ջերմ սեր կը տածէր Կիւրմուկեղեան արհեստին մասին : Սրբազանը կը դիմէ Վանցի Գեորգ երանեան Արծրունի իշխանին որ Հօլանտա իր ճամբորդութեան ընթացքին յաջողելով ձեռք ձգել Ոսկանեան տառեր՝ կը նուիրէ զանոնք Թիֆլիզի ազգ. կրթարանին : Սոյն տպարանէն լոյս ընծայուած են. — Պատմ. և խրատ բժշկութեան ցատոցն նորոգ ծագելոյ յաշխարհին Հնդկաց (1823), Հրահանգք քրիստ. վրդպտ. (1825), Քերականութիւն, Յայտարարութիւն քրիստ. պարտաւորութեան նպատակաց. . . (1826), Համբաւք ի գեոտ որոշեցելոյ վասն Կովկասեան սանմանաց, Հռչակ ողորմութեան կայսեր Ռուսաց (1827), Երախալրիք Ներսիսեան զպրոցին (1828), Դարաստան խրատոց (1829), Ինկվիզիցիայի պատմութիւնը (1853 - 4), Բառարան ուսու-նայ (1854), **Վերբ Հայասանի** (Ռաջատուր Արովեան), Բաղդատուրիւն պատմութեան Մ. Խորենացոյ (1858), Պատմութիւն Հայոց գրականութեան (1865) ևն. :

330. **Արդունեան** 1856 ին տպած է «Պատմութիւն Հին և Նոր Կտակարանի» :

(*) Մօսկուա հրատարակուած թերթիկն յիշենք «Հիւսիսափայլ». «ձռարաջ», «Փարոս Հայասանի», «Մարտ», «Համբաւաբեր Ռուսիոյ» ևն. : Իսկ 1909 ին վիմախաղ հրատարակուած է «Օրհներգ նայրապետեան» :